

Бібліотечно-інформаційна сфера: загальносвітові тенденції розвитку у першому десятилітті XXI ст.

ВОСКОБОЙНИКОВА-ГУЗЄВА О. В.

Київ, Україна

Анотація

Розглянуто нові тенденції розвитку бібліотечно-інформаційної сфери. Наголошено на ролі і значенні національних бібліотек у зв'язку із розвитком національних колекцій та електронних публікацій.

Ключові слова: *бібліотечно-інформаційна сфера, стратегічний розвиток, національна бібліотека*

Abstract

New trends in the development of library and information field were considered. It was stressed on the role and importance of national libraries in connection with the development of national collections and electronic publications.

Keywords: *library and information field, strategic development, national library.*

Бібліотечно-інформаційна сфера (БІС) розглядається нами як одна із сфер діяльності людини чи суспільства, цілісна гармонізована система, що містить впорядковану сукупність об'єктів (бібліотек, інформаційних центрів, освітніх установ, професійних об'єднань тощо) і зв'язків між ними (юридичних, фінансових, інформаційних, комунікаційних тощо), що знаходиться від впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку. Ефективність функціонування бібліотечно-

Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства

2013

інформаційної сфери прямо залежить від взаємозв'язків із іншими сферами діяльності (науковою, освітньою, виробничою тощо) та пріоритетів державного управління, особливо в аспекті законодавчого і фінансового забезпечення, потребує врахування світових тенденцій та національних і регіональних особливостей.

У ході вивчення питання стратегічного розвитку бібліотек на початку XXI ст. [1, 2 та ін.] було виявлено цілий ряд загальносвітових тенденцій розвитку БІС, врахування яких актуальне для визначення орієнтирів подальшого розвитку вітчизняної БІС, напрямів міжнародної співпраці бібліотек різних типів і видів, поглиблення розуміння взаємовпливу різних світових тенденцій та національних особливостей соціального розвитку тощо.

Таким чином, звертаємо увагу на взаємопов'язаність розвитку бібліотечних систем і бібліотек окремих країн із стратегіями інформаційного, інноваційного, онлайнного та інших видів загальнодержавного розвитку. Так, стратегія модернізаційного розвитку об'єднаних Національної Бібліотеки та Архіву Канади прямо пов'язана із Стратегією онлайнного культурного розвитку Канади, а проект стратегії модернізації бібліотечної справи Росії у своїх концептуальних положеннях погоджується із довготерміною Державною програмою «Інформаційне суспільство (2011–2020)» Російської Федерації.

Загальновизнаною стала й обумовлена розвитком інформаційно-комунікативних технологій «віртуалізація» читача. За останні десять років кількість «онлайн» відвідувань на порядки перевищує користувачів, що фізично відвідують бібліотеку (зрозуміло, що йдеться про бібліотечно-інформаційні установи, чії сайти є у інтернет-просторі). Це відбувається за рахунок нарощування доступного бібліотечного інтернет-ресурсу, як представленого на сайтах бібліотек (електронні каталоги, бази даних, оцифровані раритети, електронні версії видань тощо), так і розвитку власне бібліотечного контенту у

соціальних мережах, створення спеціальних версій сайтів, якими можна користуватися з мобільних телефонів та інших пристроїв, розвитком відповідних сервісів дистантного обслуговування. До прикладу, за даними щорічних звітів 2007 р. до Бібліотеки Конгресу (США) завітало понад 1,4 млн он-сайт користувачів [3], а 2010 р. їхня кількість зросла вже до показника 1,7 млн. [4] 2013 р. загальнодоступною колекцією австралійської національної документальної спадщини з сайту Національної бібліотеки Австралії щогодини користувалося понад 16 тис. осіб з усіх куточків світу.

Взаємопов'язаною із попередньою, стала тенденція нарощування електронного контенту, зокрема й за рахунок придбання різноманітних архівів електронних публікацій й повідомлень соціальних мереж. До прикладу, Національною бібліотекою Австралії до складу Австраліани включено архів веб-сайтів з 1996 р. [5]. А Бібліотека Конгресу США у 2010 р. придбала архів публічних твіттів за 2006–2010 рр. На початок 2013 р. бібліотека мала у своєму розпорядженні архів з близька 170 млрд твіттів, що продовжує зростати [6]. Коментуючи цей факт, керівництво Бібліотеки Конгресу зазначило, що Twitter є новим видом колекцій в бібліотеці, але важливим для її місії, оскільки суспільство обирає соціальні медіа в якості основного методу комунікації і творчого самовираження, соціальні медіа доповнюють, а в деяких випадках витісняють листи, журнали, періодичні видання та інші джерела, що регулярно збирають наукові бібліотеки. Отже, відбувається розширення типів інформаційних джерел, що включаються бібліотеками до власних ресурсів, та, відповідно, поглиблюється зміст поняття національна документальна спадщина.

Однією з головних ознак часу стало й корпоративне формування бібліотеками та інформаційними закладами усіх країн світу загальнодоступного та мультикультурного контенту. Найбільш глобальним та яскравим прикладом цього напрямку

діяльності сучасних бібліотек є спільний проект ЮНЕСКО (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури) та Бібліотеки Конгресу США – Світова цифрова бібліотека (WDL), яка надає безоплатний доступ в мережі Інтернет у багатомовному форматі до великої кількості матеріалів, що презентують культури різних країн світу. Основні цілі WDL полягають у сприянні міжнародному та міжкультурному взаєморозумінню, розширенню обсягу і розмаїття культурного контенту в Інтернеті, надання ресурсів для педагогів, учених та усіх зацікавлених осіб, розширення можливостей установ-партнерів з метою скорочення розриву у цифрових технологіях усередині країни та між країнами [7]. З метою інтеграції культури України в європейський і світовий інформаційний простір, зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі, українські бібліотеки також беруть участь у цьому проекті, зокрема на початок червня 2013 р. Національною парламентською бібліотекою України було представлено у WDL 67 об'єктів, Науковою бібліотекою Києво-Могилянської академії – 4, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського – 2.

З новаціями у діяльності наукових бібліотек, особливо університетських, пов'язане й загальносвітове глобальне поширення Будапештської ініціативи відкритого доступу (BOAI, 2001) як нової системи наукової комунікації, яка стимулювала розвиток репозитаріїв наукових публікацій у провідних університетах світу на базі їхніх бібліотек. Цей рух підтримано університетськими бібліотеками України як напрям модернізації вищої освіти (2009) [8].

У результаті вивчення стратегічних ініціатив національних бібліотек світу, ми звернули увагу на важливий момент стосовно законодавчого закріплення статусу електронних документів, цифрового контенту тощо. Це питання, певною мірою, поза межами нашого дослідження, проте у контексті ресурсного

розвитку БІС воно важливе. Експертами Ради Європи [9] на підставі детального аналізу реальних ситуацій та законодавчих положень про обов'язкове зберігання матеріалів, створених у цифровій формі у державах-членах ЄС, був зроблений висновок, що комплектування бібліотек електронними матеріалами залишається національним завданням і національні бібліотеки будуть відігравати важливу роль у визначенні критеріїв відбору та процедур, які, на їхню думку, найефективніші при створенні національних колекцій.

При цьому береться до уваги, що ця діяльність здійснюється у співробітництві з іншими зацікавленими сторонами, таким як видавництва, академічні установи та ін. Стосовно Європи, експерти дотримувалися думки, що поки що передчасно здійснювати спроби уніфікувати законодавство про обов'язкове зберігання для усіх країн ЄС. З іншого боку, дії, спрямовані на координацію, мають мати на меті підтримку держав-членів ЄС у вирішенні питань довготермінового збереження та доступу до електронних ресурсів, виявлення національних підходів, сприяння розповсюдженню успішного досвіду, забезпечення співробітництва з міжнародними питаннями з тим, щоб запобігти зайвим витратам та дублюванню матеріалів.

«Бібліотеки є необхідним та незамінним компонентом культурної, освітньої та інформаційної інфраструктури суспільства» – ця ідея свого часу стала провідною у побудові Керівних принципів бібліотечного законодавства та бібліотечної політики в Європі [10] (Рада Європи/EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations)), погоджених із Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ та прийнятих у січні 2000 р. Виконавчим комітетом EBLIDA. Така ідея забезпечує захист основного права людини на свободу вираження та публічний доступ до інформації; заохочує розвиток нових технологій та розширення глобалізації у межах демократичного суспільства, в якому бібліотеки відіграють роль

суттєвих елементів європейської культурної політики по відношенню до інформації та комунікаційних технологій. По-друге, вона доповнює ідеї глобалізації, підкреслює місцеві фактори та сприяє розвитку багатомовного і полікультурного суспільства; вона підтримує структурні та економічні реформи, що відбуваються у Східній Європі, оскільки нагадує про важливість бібліотек у процесі демократизації держав-членів Ради Європи. І, нарешті, третій, можливо на нашу думку, найголовніший напрям реалізації головної ідеї – вона забезпечує розвиток та збереження національних колекцій незалежно від того в якій формі та якого змісту матеріали у них зберігаються. У даному контексті пропонуємо звернути увагу на здобутки у діяльності двох національних бібліотек світу – Королівської бібліотеки Бельгії та Національної бібліотеки Австралії, які знаходячись у різних частинах світу – західна Європа та Азійсько-Тихоокеанський регіон, здійснюють реалізацію масштабних проєктів з розвитку та збереження національних колекцій документальної спадщини.

Королівська бібліотека Бельгії бере активну участь у реалізації комплексного проєкту оцифрування національної спадщини Бельгії – DIGIPAT (Digitization program of the Heritage of the Belgian Science Policy and the Royal Cinematheque). У виступі Ф. Лемера (Frederic Lemmers), заступника генерального директора та очільника цифрового розвитку Королівської бібліотеки Бельгії на секції «Національні бібліотеки та цифрова кооперація» на міжнародній конференції «JPAC 2010» [11] було представлено основні етапи та обсяги виконання проєкту. Десятирічний план оцифрування було розпочато Федеральним урядом Бельгії у 2004 р. із передбачуваним урядовим фінансуванням першого етапу робіт у розмірі 15 млн євро. У проєкті брали участь 10 інституцій, серед яких Національна бібліотека, національні архіви, кілька королівських музеїв. На період 2004–2010 рр. було визначено 9 пріоритетних проєктів,

серед яких два стосувалися бібліотеки – створення інтегрованого каталогу бібліотек-учасниць проекту, зокрема наукових інституцій, Національного ботанічного саду (його представлено у всесвітній мережі (<http://www.bib.belgium.be>). Королівською бібліотекою було відскановано 1,5 млн машинописних карток XIX та XX ст.; оцифровано 3 млн сторінок газет Бельгії, включаючи нелегальну та цензурну пресу періоду Другої світової війни (<http://www.belgica.kbr.be>).

Наступна фаза реалізації Федеральної стратегії оцифрування національної спадщини Бельгії розпочалась у 2011 р. під гаслом «Публічне – приватне – партнерство» (Public Private Partnership) і включало цикл підготовчих робіт (2009–2010), у ході яких уряд приймав рішення, визначалися партнери. Передбачуваний бюджет склав 150 млн євро, тривалість визначено 5-ю роками, із подальшим 20-річним терміном заборони на комерційне використання оцифрованих об'єктів. Для оцифрування було відібрано різноманітні об'єкти – друковані книжки, рукописи, карти, музичні матеріали, музичні записи, медалі, малюнки, природничо-наукові зразки, скульптури, елементи архітектури. Отже проект мав справу із текстами, зображеннями, звуковими записами, 3D об'єктами, тому лише структура програмної (технологічної) частини містила дев'ять проектів із великою кількістю підпроектів. Королівською бібліотекою було заплановано оцифрування 65 млн сторінок друкованих книжок (XVII–XX ст.), 40 000 м плівок звукозаписів (4 700 годин). Також слід зазначити, що до переважної більшості створених ресурсів користувачі матимуть вільний доступ через Європіану, що також передбачено проектом.

Отже, можливості, які відкриваються перед національними бібліотеками у ході «цифрової революції», роблять їх найбільшими культурними центрами, а їхню «культурну функцію» – однією з детермінант їхньої діяльності, оскільки дозволяє представити в електронному вигляді культурну

спадщину для країни та світу. Така бібліотека, за висловом О. В. Смоліної, стає «бібліотекою національної самоідентифікації» [12].

Національна бібліотека Австралії (далі – НБА) також знаходиться на етапі реалізації масштабних змін у власній діяльності задля збереження та надання доступу до колекції національної спадщини австралійців. У Стратегічних напрямках НБА на 2012–2014 рр. [13] зазначено, що бібліотека продовжуватиме нести відповідальність за найповніше збирання та тривале збереження австралійських публікацій у будь-якій формі. З огляду на перехід видавничого світу з традиційного друку на цифрову форму, бібліотека модернізувала власну традиційну роль для задоволення нових потреб користувачів у цифровому середовищі, прагне до розширення програм оцифрування, з тим щоб австралійці мали змогу знайомитися онлайн як з минулим, так із сучасним. Проте, як зазначається у документі, темпи й обсяги зростання цифрових колекцій випереджають здатність НБА керувати ними, зберігати та передавати їх. Австралійці мають бути впевнені, що незалежно від того, у якому вигляді – друкованому або цифровому, знаходяться колекції НБА, вони будуть збережені й будуть доступними для майбутніх поколінь. Для цього бібліотеці потрібні досконаліші системи для збору та обробки оцифрованих документів та від початку цифрового контенту австралійського змісту. Найбільш важливі аспекти цієї проблеми вирішуються НБА через цифрові проекти, заміну інфраструктури тощо. У той самий час, бібліотека повинна інвестувати у цифровий контент та інтернет-послуги значні ресурси. Для досягнення сучасного фахового бачення розвитку національної колекції протягом трьох років необхідно, щоб усі прагнення, ідеї та новації підтримувалися рівною мірою прозорливими партнерами бібліотеки в уряді країни та поза його межами. Вирішення вищезазначених завдань реалізується НБА у межах чотирьох

стратегічних напрямів: збирання та збереження документальної спадщини, загальнодоступність колекцій та послуг для австралійців, підтримка національного лідерства, забезпечення організаційного удосконалення діяльності.

У межах першого напрямку поняття «документальна спадщина» розглядається у широкому розумінні культурного, інтелектуального та соціального документального свідочтва життя Австралії. Передбачено збирання, зберігання та збереження документів австралійського друку та цифрових публікацій, документів особового походження, картин, фотографій, карт, усних історій. Таким чином відбувається презентація австралійців у власному регіоні та їх місця у світі через азійські та інші зарубіжні колекції. НБА зауважується на необхідності законодавчого закріплення повноважень з питань збирання та збереження австралійських цифрових матеріалів шляхом змін у положеннях Закону про авторське право від 1968 р. Це одна з обов'язкових умов й для розгортання збору та збереження програм для забезпечення доступності австралійського цифрового контенту сьогодні та у майбутньому. Важливими складовими цього напрямку стають також переведення зарубіжних друкованих джерел у цифрову форму (у межах національних та міжнародних Азійсько-Тихоокеанських колекцій) для кращого задоволення потреб користувачів, розробка стратегії управління ростом колекцій після 2017–2018 рр., коли поточні потужності збереження вже працюватимуть у повному обсязі, та, цілком логічне, удосконалення стандартів збереження з метою забезпечення стійких рішень для догляду за колекціями, що стрімко зростають.

Другий стратегічний напрям НБА спрямований на опанування усе нових і нових можливостей цифрового середовища, у тому числі національної широкополосної мережі, взаємодію з різноманітною австралійською аудиторією, у тому числі з регіональних та віддалених районів.

Виконання цих завдань передбачає розробку надійної та стійкої бізнес-моделі Trove [14], з тим щоб гарантувати розширення та збагачення контенту, інвестування у нові послуги для користувачів. На цій позиції варто зупинитися заради того, щоб надати українському читачеві мінімальну інформацію щодо обсягів ресурсів та динаміки їх використання на платформі Trove.

Trove це – пошукова система та єдине вікно доступу до різноманітної колекції Австраліани та онлайн ресурсів. Як проект Trove має власну стратегію розвитку на 2012–2015 рр. та Trove-форум. На середину червня 2013 р. доступ з цією платформи надавався до майже 350 млн документів (книжок, журналів, статей, баз даних, зображень, історичних газет, карт, музичних творів, відео документів, архівів документів, архіву веб-сайтів від 1996 р. тощо). Як зазначено на сайті НБА, щогодини відбувається майже 16,5 тис. пошукових сесій. Нами особисто було спостережено добове (15.06.2013 – 16.06.2013) збільшення обсягу ресурсу фактично на 40 тис. документів. Тому зрозуміло, чому розвиткові цього напрямку, цього загальнонаціонального проекту приділяється пріоритетна увага.

Один з напрямів розширення колекції – розгортання оцифровки регіональних газет та газет громад у партнерстві з громадськістю та доброчинцями, пошук більш швидких та дійових засобів зробити колекції доступними в онлайн середовищі. Полегшити загрузки Trove-ресурсів розробникам освітнього контенту та дослідникам для їх використання у навчальних продуктах та інноваційному просторі досліджень.

Бібліотека продовжуватиме переобладнання сервісів читальних залів для задоволення потреб та очікувань користувачів відповідно вимог XXI ст., розвиватиме швидко, надійну та ефективну послугу доставки документів для жителів Австралії, що не можуть відвідати бібліотеку та отримати доступ до нецифрових колекцій, здійснюватиме підтримку та зміцнення інтернет-взаємодії з австралійською громадою через соціальні

можливості засобів масової інформації та послуг, оптимізовану для мобільних пристроїв. Особлива увага приділяється популяризації Австралії та її культурної, наукової та соціальної спадщини через виставкову діяльність, публікації та спеціальні програми для громади.

У напрямі підтримки НБА національного лідерства передбачено:

- забезпечити національну інфраструктуру для підтримки ефективних та дієвих послуг бібліотеки по всій країні, а також підтримувати австралійські бібліотеки в мовах цифрового XXI ст.;
- ділитися власними знаннями і досвідом інновацій з австралійською та міжнародною спільнотою та активно співробітничати, щоб вчасно реагувати на нові виклики та можливості.

Для реалізації вищезазначених цілей продовжується співробітництво у межах проектів по збору австралійського цифрового контенту, розробки з покращення доступу австралійців до бібліотечних ресурсів і послуг, а також вивчення національного підходу до збереження цифрової спадщини. Велика увага приділяється взаємодії з бібліотеками в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

До кола пріоритетних питань віднесено також підтримку австралійської бібліотечної спільноти щодо прийняття нового бібліографічного стандарту Опису ресурсів та доступу до Інтернету, що розвивають засоби пошуку та навігації по ресурсам Бібліотеки. А також продовження пошуків НБА щодо задоволення потреб управління колекцією з більш ніж 1000 бібліотек Австралії. НБА прагне продовжувати відкрито ділитися власними дослідженнями, відкриттями та технологічними рішеннями для робочих процесів, брати участь у міжнародному співробітництві, особливо в питаннях стандартизації і практики створення та обміну даними, що описують колекції.

У напрямі забезпечення організаційного удосконалення НБА спрямовує власну діяльність на інтеграцію соціальних та екологічних цілей в управління та бізнес-операції, розвиток потенціалу співробітників для досягнення стратегічних цілей, диверсифікацію джерел фінансування з метою підтримки необхідності надання доступу до колекцій та послуг усім австралійцям, ефективно управління фінансовими ресурсами для досягнення максимальної доходності державних та приватних інвестицій. Це особливо важливо. Оскільки частка недержавних інвестицій у діяльності НБА вагома. У цьому ми мали можливість пересвідчитись, оскільки бюджет НБА представлено у відкритому доступі на офіційному урядовому сайті. Загальний бюджет НБА на 2012–2013 звітний рік складає 118 млн дол., з них з фондів уряду – майже 60 млн.

Наведені приклади свідчать про спільність завдань розвитку БІС у різних країнах на різних континентах. Спостережено реалізацію напрямів, що є пріоритетними для багатьох національних бібліотек світу – формування та надання доступу до найповнішої колекції документальної спадщини країни або нації, яка на сьогодні включає й у великому обсязі різноманітний цифровий контент. Формування такої колекції відбувається у тісному співробітництві із іншими державними та недержавними установами, бізнес-структурами, громадами, які мають додаткові місії, спрямоване на міжнародну взаємодію та гідну презентацію власної країни та її мешканців світові. На рівні власної організаційної структури бібліотеки змушені вирішувати складні питання прийняття нових моделей внутрішніх операцій, розробляти та реалізовувати оновлену модель оцінювання кадрів та прийняття рішень, удосконалювати управлінські функції задля виконання покладених на них завдань.

Список використаних джерел:

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Визначальні світові стратегії для розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 9. – С. 17–22.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 8–19.
3. Annual report of the Librarian of Congress (for the fiscal year ending September 30, 2007) / Library of Congress. – Washington, D. C., 2008. – P. VIII.
4. Annual report of the Librarian of Congress (for the fiscal year ending September 30, 2010) / Library of Congress. – Washington, D. C., 2011. – P. X.
5. National library of Australia : web-site. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/>. – Title from the screen.
6. Update on the Twitter Archiv At the Library of Congress [Electronic resource] // The Library of Congress : web-site. – Mode of access: http://www.loc.gov/today/pr/2013/files/twitter_report_2013jan.pdf. – Title from the screen.
7. О мировой цифровой библиотеке: Миссия [Электронный ресурс] // Мировая цифровая библиотека : веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.wdl.org/ru/about>. – Загл. с экрана.
8. Ярошенко Т. О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : монографія / Т. О. Ярошенко. – К. : Знання, 2010. – С. 104–106.
9. Анжелаки Дж. Обязательное хранение цифровых материалов в государствах-членах Европейского союза: обзор законодательства и правоприменительной практики / Дж. Анжелаки // Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы: сб. статей / РБА, РНБ, Межрегион. центр библиотечного сотрудничества. – СПб., 2008. – С. 124–168.
10. Руководящие принципы библиотечного законодательства и библиотечной политики в Европе (Совет Европы / EBLIDA) // Информационно-библиотечная сфера: международные акты и

- рекомендации : сборник справочно-нормативных и рекомендательных материалов / Сост. : Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – М. : Издательство «Либерия», 2001. – С. 60.
11. Lemmers F. Digitization in Belgian Heritage Libraries: an overview: [electronic resource] / Frédéric Lemmers // Bibliothèque nationale de France : web-site. – Method of access: http://www.bnf.fr/documents/JPAC2010_LEMMERS.pdf. – Title from the screen.
12. Смолина Е. В. Общероссийский культурный центр : Идея и история создания Президентской библиотеки / Е. В. Смолина // Библ. дѣло. – 2009. – № 5 (105). – С. 11–13.
13. National library of Australia : Strategic Direction 2012–2014 [Electronic resource] // National library of Australia : web-site. – Mode of access: <http://www.nla.gov.au/corporate-documents/direction>. – Title from the screen.
14. Trove [Electronic resource] // National library of Australia : web-site. – Mode of access: <http://www.trove.nla.gov.au/corporate-documents/direction>. – Title from the screen.